

„I z tuberkulózy lze udělat nástroj propagandy“

Rozhovor

LENKA ŠTĚPÁNKOVÁ

V období romantismu byla tuberkulóza považována za ideál krásy, později kvůli ní byli lidé vyhazováni ze zaměstnání. Nebezpečná nemoc zaujala ŠÁRKU C. RÁBOVOU z Univerzity Pardubice. Ve svém bádání je doktorandka velmi úspěšná, za diplomovou práci s názvem Kulturní reflexe tuberkulózy v českých zemích 1800–1945 získala prestižní ocenění.

Na bakalářském stupni jste se věnovala ochraně hmotných památek. Jak jste se pak dostala k dějinám lékařství?

Při přijetí na magisterské studium jsme museli předkládat projekt diplomové práce, ve kterém jsme představovali téma naší budoucí kvalifikační práce. Proto jsem se již během bakalářského studia rozhlížela po vhodném tématu. Navštívila jsem přednášky doktora Hanulíka, který pak byl vedoucím mé diplomové práce. Vedl kurz Dějiny lázni, kde jsem se poprvé blíže setkala s konceptem sociálních dějin lékařství. Velmi mě to zaujalo. Během konzultace jsme se dohodli, že právě tuberkulóza je v rámci české historiografie důležitou nezapracovanou téma. Něco jsem si k tomu nastudovala v zahraniční literatuře, protože v české není vůbec nic, a téma se mi zalíbilo.

Čím to je, že historie tak rozšířené nemoci, jako je tuberkulóza, nebyla nikdy zpracována?

Je to asi obecně tím, že dějiny lékařství jsou u nás v plenkách. Zatím jsou ucelnější práce, které sledují vývoj lékařství, ale už je méně prací, které by se věnovaly konkrétním problémům. Jsou zpracované pohlavní nemoci, morové epidemie, ale sama nevím, proč tuberkulóza nebyla doposud zpracována.

Je pravda, že v určité době byla tuberkulóza ideálem krásy?

Určitě. V průběhu první poloviny 19. století to byla nemoc, kterou lékaři moc neznali. Považovali ji za dědičnou a mysleli si, že není nakažlivá. Od toho se odvíjeli jejich přístup, moc jí neřešili. Nevědělo se, čím je nemoc způsobena, což umožnilo celou řadu metafor a pozitivních konotací. V období romantismu v zahraniční literatuře tuberkulóza napadla krásné dívky, jejichž osudem bylo pomalé umírání. Dokonce se vyskytovaly případy, že se někteří lidé vědomě stylizovali do podoby tuberkulózních.

Máte nějaký konkrétní případ?

Například malířka Marie Baškirceva, která žila v období romantické podoby nemoci, opravdu měla tuberkulózu. Ve svém deníku píše, jak se cítí být díky onemocnění krásnější, jak je odůševnělejší, což svědčí o pozitivním vnímání nemoci.

Kdy se pohled na nemoc změnil a stala se stigmatem?

Změnil se po roce 1882, kdy Robert Koch zjistil, že je to nemoc silně infekční, která je způsobena bacilem. Napadla hlavně lidi z chudších vrstev, kteří žili v malých nevětraných bytech, vlastně ve špině. Díky tomu se změnila i podoba v literatuře. Už nebyl prostor pro pozitivní představy a romantické hrůzky.

Ve své práci píšete, že některé léčebné postupy měly devastující účinky. O co šlo?

To bylo hlavně v prvních fázích, kdy lékaři nevěděli, jak nemoc správně diagnostikovat, natož jakým způsobem ji léčit. Léčba po dlouhou dobu byla hygienicko-dietetická, což je v podstatě režim, kdy máte upravený jídelníček a musíte hodně odpočívat. To byl základ léčby až do poloviny 20. století, kdy se objevily první léky – antituberkulotika. Kromě toho se zkoušelo všechno možné. Nejčastěji různé chemické látky a kovy, které nemocným mnohdy hodně přitížily. Zvraceli, zvýšily se jim horečky, přidružila se jim k tomu další onemocnění. Samotný tuberkulin, který vynalezl Koch, měl původně sloužit jako lék, ale nakonec v praxi nalezl uplatnění jako diagnostický prostředek. Tento lék Koch pravděpodobně dostatečně neotestoval a snažil se s ním jít hodně rychle ven. Výsledky byly negativní, tuberkulin často nemoc paradoxně urychlil a celá řada pacientů zemřela. To už tak ale bohužel s sebou asi výzkum přináší.

Rozvinula se i tuberkulofobie, strach z této nemoci. Jak se to projevovalo?

Lidé, k nimž se prostřednictvím osvětové činnosti dostaly důležité informace, měli samozřejmě strach – nejen z nemoci, ale i z nemocných, což se mohlo projevovat tím, že se jim vyhýbali a štítily se jich. Tuberkulózní byli vyhazováni ze zaměstnání, později byl zákon zakazující jejich práci mezi dětmi, v potravinářském průmyslu a podobně. Velmi často ale měli problém najít jiné zaměstnání a ocitali se na okraji společnosti. Druhý extrém byli lidé z nejchudších vrstev, kterých se nemoc nejvíce týkala. Oni jí absolutně nevěnovali pozornost.

Čím to bylo?

Mohlo to být tím, že se k nim nedostala osvěta, ale také

tím, že rodiny sváděly boje o to, aby se vůbec uzdravily. Otec chodil do práce do poslední chvíle, kdy už se u něj projevovaly symptomy. Vyhledal pomoc lékaře až v poslední fázi, kdy už bylo pozdě.

Takže tím mohlo dojít k nákaze dalších lidí.

Ano. Továrny byly semeniště tuberkulózy. Obzvláště výrobní tabáku. Navíc jak dělníci motali doutníky a olizovali si u toho prsty, hrozilo riziko dalšího šíření nemoci. Lékaři testovali, zda takovým způsobem vůbec může dojít k nákaze. Jejich názory se lišily. Byl to ale problém.

Mluvila jste o osvětě. Jak vypadala?

Měla ji pod palcem hlavně Masarykova liga proti tuberkulóze. Osvětová činnost se lišila podle toho, na koho se zaměřovala. Mohla být individuální nebo skupinová. Existovala například osvětová činnost pro dělníky, přímo v továrnách je informovali, jak se mají na pracovišti chovat. Nejdůležitější byla osvětová činnost, která se orientovala na děti. Kojeňecká úmrtnost byla šíleně vysoká, přes 90 procent dětí, které se v tomto věku nakazily, umřelo. Kouzelné byly divadelní hry pro děti, které psal lékař a choceňský rodák Karel Driml. Psal nejen o tuberkulóze, ale také o živých, vzteklíně a neštovicích. Důležité je, že děti do těchto her i obsazovali, díky čemuž se

naučily důležité aspekty osvěty. Počítal také s tím, že se rodiče budou chodit na své děti dívat, a osvěta se tak dostane i mezi ně.

Na děti stížená tuberkulóza jste se zaměřila podrobněji. Jaké tedy bylo dětství s touto nemocí?

Zabývala jsem se hlavně Hamzovou léčebnou. Je těžké vyzledovat individuální prožívání nemoci. Pramenů je strašně málo. Od starších pacientů je zachována korespondence nebo nějaké psané vzpomínky, od dětí ale ne. Pokud se dítě narodilo do rodiny, kde někdo trpěl tuberkulózou, buď musel nemocný z rodiny odejít, nebo bylo odebráno dítě. Jestliže onemocněl otec, řešilo se to tím, že na nějakou dobu odešel. Pokud však byla nemocná matka, byl to mnohem větší problém, protože byla v intenzivnějším kontaktu s dítětem a hrozila nákaza při kojení. Nemocné děti byly většinou posílány do specializovaných sanatorií, kde musely mnohdy spoustu let nebo minimálně mnoho měsíců zůstat. Měly se tam naučit režimu, jenž musely dodržovat do konce života.

Muselo to pro ně být náročné, ne?

Bylo, musely odejít od rodiny. Četla jsem vzpomínky dospělých ze zahraničí, kteří se jako děti léčili v sanatoriu. Popisovali, že vůbec nechá-

pali, co se děje, proč jsou na jedinou někde pryč, báli se, že se domů nikdy nevrátí. Mysleli si, že udělali něco špatného a rodina je trestá nebo se jich zbavuje. Ale to nemůžu zobecňovat.

Jak o nemoci informoval dobový tisk?

Toto téma teprve zpracovávám. Ale mohu říct, že Rudé právo využívalo tuberkulózu jako nemoc ne chudých a špatně živěných, podle nich to byla kapitalistická nemoc. Komunistům ji měl samozřejmě odstranit a postarat se o to, aby všichni byli zdraví. I z tuberkulózy lze udělat nástroj propagandy.

Věnovala jste se také případu básníka Jiřího Wolkerova. Co zajímavého jste vysledovala?

Na Jiřím Wolkerovi je vidět, že to byla citlivá básnická duše. Zachovaly se básně z jeho pobytu v sanatoriu, není jich mnoho, ale jsou velmi intenzivní. Dokázal do pár veršů vtisknout to, co prožíval. Řadu z nich psal pod vlivem vysoké horečky. Obsáhla je korespondence, dopisoval si s rodinou i se svou přítelkyní Marií Koldovou a přáteli. Byl optimistický a hodně si stěžoval.

Na co nejvíce?

Trápila ho tam řada věcí. Léčil se v soukromém sanatoriu, což bylo hodně drahé. Dokonce o lékařích tvrdil, že vydělávají na zdraví nemoc-

ných. Také mu vadily maďarské ošetřovatelky. Velkou rolí u něj hrálo to, že se mu strašně stýskalo po rodině. Jeho matka si toho byla velmi dobře vědoma a denně si s ním dopisovala. Nemoc si s ním krutě pohrála. Po pěti měsících léčby měl odjet domů. Tuberkulóza je však taková, že se pacient zdá být v pořádku, ale najednou se zničehonic zdravotní stav zhorší. Přesně to se mu stalo večer před odjezdem. Pak dostal zánět mozkových blan, ze kterého už se nedostal. Matka vzpomínala, že ji prosil, aby ho zabila, že už to nemůže vydržet. Než nastal tento stav, v korespondenci otevřeně popisoval, jak nevládal ztrátu kontroly nad vlastním tělem. Nemohl si dojít na záchod, museli ho krmit a velmi často zvracel. Právě vlastní nemohoucnost mu na nemoci vadila nejvíce.

Za svou práci jste získala Cenu Zdeňka Horského za rok 2017. Co pro vás toto ocenění znamená?

Samozřejmě si toho nesmírně vážím. Je to pro mě obrovská motivace, abych pracovala dál. Je to znamení, že svou práci dělám dobře a oslovuje odbornou veřejnost. Uděluje ji Společnost pro dějiny věd a techniky, kde mezi členy jsou významní historici dějin lékařství. Ukazuje mi to, že má smysl tuto práci dál rozvíjet, o což se snažím v dizertaci.

Zvítězila jste také ve Studentské soutěži Nakladatelství Academia, díky čemuž jste mohla svou diplomovou práci vydat v podobě knihy. Jaké to bylo, držet v ruce vlastní knižku?

Ani jedno ocenění jsem nečekala. Překvapilo mě, že toto téma může být tak lákavé. Když jsem poprvé dostala knižku do ruky, byla jsem velmi dojatá. Neubránila jsem se slzám. Je to věc, o které jsem snila, a v životě mě nenapadlo, že se to podaří tak brzo, knižka vyšla, když mi bylo 27 let, což ve vědě je asi dost neobvyklé. Jsem vděčná svému vedoucímu, který mě podporoval a snažil se mi dodat odvahy, abych se soutěžit zúčastnila. Kdyby mi ji nedodal, asi bych ji sama v sobě nenašla. Také univerzita se o nás hezky stará a snaží se nás podporovat, abychom se profesně posouvali dál.

Kam se tedy chcete profesně posouvat dál?

Co nejdřív bych chtěla dokončit doktorát. Byla bych ráda, kdyby dizertace byla podobně úspěšná jako diplomová práce. Do budoucna bych chtěla zůstat v oboru, protože mě historie moc baví. Mám ráda i výuku, kterou jsem si na univerzitě mohla zkusit. Kdyby bylo místo v akademickém prostředí, byla bych hrozně ráda. Ale to je zatím ve hvězdách.

„I z tuberkulózy lze udělat

LENKA ŠTĚPÁNKOVÁ

V období romantismu byla tuberkulóza považována za ideál krásy, později kvůli ní byli lidé vyhazováni ze zaměstnání. Nebezpečná nemoc zaujala **ŠÁRKU C. RÁBOVOU** (na snímku) z Univerzity Pardubice. Ve svém bádání je doktorandka velmi úspěšná, za diplomovou práci s názvem *Kulturní reflexe tuberkulózy v českých zemích 1800-1945* získala prestižní ocenění.

Na bakalářském stupni jste se věnovala ochraně hmotných památek. Jak jste se pak dostala k dějinám lékařství?

Při přijetí na magisterské studium jsme museli předkládat projekt diplomové práce, ve kterém jsme představovali téma naší budoucí kvalifikační práce. Proto jsem se již během bakalářského studia rozhlížela po vhodném tématu. Navštivovala jsem přednášky doktora Hanulíka, který pak byl vedoucím mé diplomové práce. Vedl kurz Dějiny lázni, kde jsem se poprvé blíže setkala s konceptem sociálních dějin lékařství. Velmi mě to zaujalo. Během konzultace jsme se dohodli, že právě tuberkulóza je v rámci české historiografie doposud nezpracované téma. Něco jsem si k tomu nastudovala v zahraniční literatuře, protože v české není vůbec nic, a téma se mi zalíbilo.

Čím to je, že historie tak rozšířené nemoci, jako je tuberkulóza, nebyla nikdy zpracována?

Je to asi obecně tím, že dějiny lékařství jsou u nás v plenkách. Zatím jsou ucelenější práce, které sledují vývoj lékařství, ale už je méně prací,

které by se věnovaly konkrétním problémům. Jsou zpracované pohlavní nemoci, morové epidemie, ale sama nevím, proč tuberkulóza nebyla doposud zpracována.

Je pravda, že v určité době byla tuberkulóza ideálem krásy?

Určitě. V průběhu první poloviny 19. století to byla nemoc, kterou lékaři moc neznali. Považovali ji za dědičnou a mysleli si, že není nakažlivá. Od toho se odvíjel i jejich přístup, moc ji neřešili. Nevědělo se, čím je nemoc způsobená, což umožnilo celou řadu metafor a pozitivních konotací. V období romantismu v zahraniční literatuře tuberkulóza napadala krásné dívky, jejichž osudem bylo pomalé umírání. Dokonce se vyskytovaly případy, že se někteří lidé vědomě stylizovali do podoby tuberkulózních.

Máte nějaký konkrétní případ?

Například malířka Marie Baškirceva, která žila v období romantické podoby nemoci, opravdu měla tuberkulózu. Ve svém deníku píše, jak se cítí být díky onemocnění krásnější, jak je oduševnělejší, což svědčí o pozitivním vnímání nemoci.

Kdy se pohled na nemoc změnil a stala se

stigmatem?

Změnil se po roce 1882, kdy Robert Koch zjistil, že je to nemoc silně infekční, která je způsobena bacilem. Napadala hlavně lidi z chudších vrstev, kteří žili v malých nevětráných bytech, vlastně ve špíně. Díky tomu se změnila i podoba v literatuře. Už nebyl prostor pro pozitivní představy a romantické hrdinky.

Ve své práci píšete, že některé léčebné postupy měly devastující účinky. O co šlo?

To bylo hlavně v prvních fázích, kdy lékaři nevěděli, jak nemoc správně diagnostikovat, natož jakým způsobem ji léčit. Léčba po dlouhou dobu byla hygienicko-dietetická, což je v podstatě režim, kdy máte upravený jídelníček a musíte hodně odpočívat. To byl základ léčby až do poloviny 20. století, kdy se objevily první léky antituberkulotika. Kromě toho se zkoušelo všechno možné. Nejčastěji různé chemické látky a kovy, které nemocným mnohdy hodně přitížily. Zvraceli, zvýšily se jim horečky, přidružila se jim k tomu další onemocnění. Samotný tuberkulin, který vynalezl Koch, měl původně sloužit jako lék, ale

nakonec v praxi našel uplatnění jako diagnostický prostředek. Tento lék Koch pravděpodobně dostatečně neotestoval a snažil se s ním jít hodně rychle ven. Výsledky byly negativní, tuberkulin často nemoc paradoxně urychlil a celá řada pacientů zemřela. To už tak ale bohužel s sebou asi výzkum přináší.

Rozvinula se i tuberkulofobie, strach z této nemoci. Jak se to projevovalo?

Lidé, k nimž se prostřednictvím osvětové činnosti dostaly důležité informace, měli samozřejmě strach nejen z nemoci, ale i z nemocných, což se mohlo projevovat tím, že se jim vyhýbali a štítily se jich. Tuberkulózní byli vyhazováni ze zaměstnání, později byl zákon zakazující jejich práci mezi dětmi, v potravinářském průmyslu a podobně. Velmi často ale měli problém najít jiné zaměstnání a ocitali se na okraji společnosti. Druhý extrém byli lidé z nejhudších vrstev, kterých se nemoc nejvíce týkala. Oni jí absolutně nevěnovali pozornost.

Čím to bylo?

Mohlo to být tím, že se k nim nedostala osvěta, ale také tím, že rodiny sváděly boje o to, aby se vůbec uživily. Otec chodil do práce do poslední chvíle, kdy už se u něj projevovaly symptomy. Vyhledal pomoc lékaře až v poslední fázi, kdy už bylo pozdě.

Takže tím mohlo dojít k nákaze dalších lidí.

Ano. Továrny byly semeniště tuberkulózy. Obzvlášť výroby tabáku. Navíc jak dělníci motali doutníky a olizovali si u toho prsty, hrozilo riziko dalšího šíření nemoci. Lékaři testovali, zda takovým způsobem vůbec může dojít k nákaze. Jejich názory se lišily. Byl to ale problém.

nástroj propagandy“

Mluvila jste o osvětě. Jak vypadala?

Měla ji pod palcem hlavně Masarykova liga proti tuberkulóze. Osvětová činnost se lišila podle toho, na koho se zaměřovala. Mohla být individuální nebo skupinová. Existovala například osvětová činnost pro dělníky, přímo v továrnách je informovali, jak se mají na pracovišti chovat. Nejdůležitější byla osvětová činnost, která se orientovala na děti. Kojenecká úmrtnost byla šíleně vysoká, přes 90 procent dětí, které se v tomto věku nakazily, umřelo. Kouzelné byly divadelní hry pro děti, které psal lékař a choceňský rodák Karel Driml. Psal nejen o tuberkulóze, ale také o výživě, vzteklině a neštovicích. Důležité je, že děti do těchto her i obsazoval, díky čemuž se naučily důležité aspekty osvěty. Počítal také s tím, že se rodiče budou chodit na své děti dívat, a osvěta se tak dostane i mezi ně.

Na děti stížené tuberkulózou jste se zaměřila podrobněji. Jaké tedy bylo dětství s touto nemocí?

Zabývala jsem se hlavně Hamzovou léčebnou. Je těžké vysledovat individuální prožívání nemoci. Pramenů je strašně málo. Od starších pacientů je zachována korespondence nebo nějaké psané vzpomínky, od dětí ale ne. Pokud se dítě narodilo do rodiny, kde někdo trpěl tuberkulózou, buď musel nemocný z rodiny odejít, nebo bylo odebráno dítě. Jestliže onemocněl otec, řešilo se to tím, že na nějakou dobu odešel. Pokud však byla nemocná matka, byl to mnohem větší problém, protože byla v intenzivnějším kontaktu s dítětem a hrozila nákaza při kojení. Nemocné děti byly většinou posílány do specializovaných sanatorií, kde musely

mnohdy spoustu let nebo minimálně mnoho měsíců zůstat. Měly se tam naučit režimu, jenž musely dodržovat do konce života.

Muselo to pro ně být náročné?

Bylo, musely odejít od rodiny. Četla jsem vzpomínky dospělých ze zahraničí, kteří se jako děti léčili v sanatoriu. Popisovali, že vůbec nechápali, co se děje, proč jsou najednou někde pryč, báli se, že se domů nikdy nevrátí. Mysleli si, že udělali něco špatně a rodina je trestá nebo se jich

z nich psal pod vlivem vysoké horečky. Obsáhla je korespondence, dopisoval si s rodinou i se svou přítelkyní Marií Koldovou a přáteli. Byl upřímný a hodně si stěžoval.

Na co nejvíce?

Trápila ho tam řada věcí. Léčil se v soukromém sanatoriu, což bylo hodně drahé. Do konce o lékařích tvrdil, že vydělávají na zdraví nemocných. Také mu vadily maďarské ošetřovatelky. Velkou roli u něj hrálo to, že se mu strašně stýskalo po rodině. Jeho mat-

mená?

Samozřejmě si toho nesmírně vážím. Je to pro mě obrovská motivace, abych pracovala dál. Je to znamení, že svou práci dělám dobře a oslovuje odbornou veřejnost. Uděluje ji Společnost pro dějiny věd a techniky, kde mezi členy jsou významní historici dějin lékařství. Ukazuje mi to, že má smysl tuto práci dál rozvíjet, o což se snažím v disertaci.

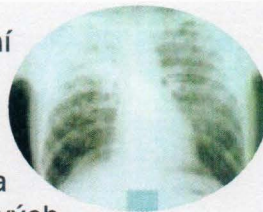
Zvítězila jste i ve Studentské soutěži Nakladatelství Academia, díky čemuž jste mohla svou diplomovou práci vydat v podobě knihy. Jaké to bylo, držet v ruce vlastní knížku?

Ani jedno ocenění jsem nečekala. Překvapilo mě, že toto téma může být tak lákavé. Když jsem poprvé dostala knížku do ruky, byla jsem velmi dojatá. Neubránila jsem se slzám. Je to věc, o které jsem snila, a v životě mě nenapadlo, že se to podaří tak brzo, knížka vyšla, když mi bylo 27 let, což ve vědě je asi dost neobvyklé. Jsem vděčná svému vedoucímu, který mě podporoval a snažil se mi dodat odvalu, abych se soutěží zúčastnila. Kdyby mi ji nedodal, asi bych ji sama v sobě nenašla. Také univerzita se o nás hezky stará a snaží se nás podporovat, abychom se profesně posouvali dál.

Kam se tedy chcete profesně posouvat dál?

Co nejdřív bych chtěla dokončit doktorát. Byla bych ráda, kdyby dizertace byla podobně úspěšná jako diplomová práce. Do budoucna bych chtěla zůstat v oboru, protože mě historie moc baví. Mám ráda i výuku, kterou jsem si na univerzitě mohla zkusit. Kdyby bylo místo v akademickém prostředí, byla bych hrozně ráda. Ale to je zatím ve hvězdách.

Tuberkulóza je nakažlivé infekční onemocnění staré jak lidstvo samo, proti kterému dlouho neexistovala účinná léčba. Onemocnění tuberkulózou podlehla řada známých českých i světových osobností, například spisovatel Franz Kafka, novinář Karel Havlíček Borovský nebo básník Jiří Wolker.

zbavuje. Ale to nemůžu zobecňovat.

Jak o nemoci informoval dobový tisk?

Toto téma teprve zpracovávám. Ale mohu říct, že Rudé právo využívalo tuberkulózu jako nemoc ne chudých a špatně živených, podle nich to byla kapitalistická nemoc. Komunismus ji měl samozřejmě odstranit a postarat se o to, aby všichni byli zdraví. I z tuberkulózy lze udělat nástroj propagandy.

Věnovala jste se také případu básníka Jiřího Wolker. Co zajímavého jste vysledovala?

Na Jiřím Wolkerovi je vidět, že to byla citlivá básnická duše. Zachovaly se básně z jeho pobytu v sanatoriu, není jich mnoho, ale jsou velmi intenzivní. Dokázal do pár veršů vtisknout to, co prožíval. Řadu

ka si toho byla velmi dobře vědoma a denně si s ním dopisovala. Nemoc si s ním krutě pohrála. Po pěti měsících léčby měl odjet domů. Tuberkulóza je však taková, že se pacient zdá být v pořádku, ale najednou se zničehonic zdravotní stav zhorší. Přesně to se mu stalo večer před odjezdem. Pak dostal zánět mozkových blan, ze kterého už se nedostal. Matka vzpomínala, že ji prosil, aby ho zabila, že už to nemůže vydržet. Než nastal tento stav, v korespondenci otevřeně popisoval, jak nevládal ztrátu kontroly nad vlastním tělem. Nemohl si dojít na záchod, museli ho krmit a velmi často zvracel. Právě vlastní nemohoucnost mu na nemoci vadila nejvíce.

Za svou práci jste získala Cenu Zdeňka Horského za rok 2017. Co pro vás toto ocenění zna-

I z tuberkulózy lze udělat nástroj propagandy“

21.1.2019 Chrudimský deník str. 3 Pardubický kraj

LENKA ŠTĚPÁNKOVÁ Univerzita Pardubice

Rozhovor

V období romantismu byla tuberkulóza považována za ideál krásy, později kvůli ní byli lidé vyhazováni ze zaměstnání. Nebezpečná nemoc zaujala ŠÁRKU C.

RÁBOVOU z **Univerzity Pardubice**. Ve svém bádání je doktorandka velmi úspěšná, za diplomovou práci s názvem Kulturní reflexe tuberkulózy v českých zemích 1800–1945 získala prestižní ocenění.

Na bakalářském stupni jste se věnovala ochraně hmotných památek. Jak jste se pak dostala k dějinám lékařství?

Při přijetí na magisterské studium jsme museli předkládat projekt diplomové práce, ve kterém jsme představovali téma naší budoucí kvalifikační práce. Proto jsem se již během bakalářského studia rozhlížela po vhodném tématu. Navštěvovala jsem přednášky doktora Hanulíka, který pak byl vedoucím mé diplomové práce. Vedl kurz Dějiny lázní, kde jsem se poprvé blíže setkala s konceptem sociálních dějin lékařství. Velmi mě to zaujalo. Během konzultace jsme se dohodli, že právě tuberkulóza je v rámci české historiografie doposud nezpracované téma. Něco jsem si k tomu nastudovala v zahraniční literatuře, protože v české není vůbec nic, a téma se mi zalíbilo.

Čím to je, že historie tak rozšířené nemoci, jako je tuberkulóza, nebyla nikdy zpracována?

Je to asi obecně tím, že dějiny lékařství jsou u nás v plenkách.

Zatím jsou ucelenější práce, které sledují vývoj lékařství, ale už je méně prací, které by se věnovaly konkrétním problémům. Jsou zpracované pohlavní nemoci, morové epidemie, ale sama nevím, proč tuberkulóza nebyla doposud zpracována.

Je pravda, že v určité době byla tuberkulóza ideálem krásy?

Určitě. V průběhu první poloviny 19. století to byla nemoc, kterou lékaři moc neznali.

Považovali ji za dědičnou a mysleli si, že není nakažlivá. Od toho se odvíjel i jejich přístup, moc ji neřešili. Nevědělo se, čím je nemoc způsobená, což umožnilo celou řadu metafor a pozitivních konotací. V období romantismu v zahraniční literatuře tuberkulóza napadala krásné dívky, jejichž osudem bylo pomalé umírání. Dokonce se vyskytovaly případy, že se někteří lidé vědomě stylizovali do podoby tuberkulózních.

Máte nějaký konkrétní případ?

Například malířka Marie Baškirceva, která žila v období romantické podoby nemoci, opravdu měla tuberkulózu.

Ve svém deníku píše, jak se cítí být díky onemocnění krásnější, jak je oduševnělejší, což svědčí o pozitivním vnímání nemoci.

Kdy se pohled na nemoc změnil a stala se stigmatem?

Změnil se po roce 1882, kdy Robert Koch zjistil, že je to nemoc silně infekční, která je způsobená bacilem. Napadala hlavně lidi z chudších vrstev, kteří žili v malých nevětraných bytech, vlastně ve špíně. Díky tomu se změnila i podoba v literatuře. Už nebyl prostor pro pozitivní představy a romantické hrdinky.

Ve své práci píšete, že některé léčebné postupy měly devastující účinky. O co šlo?

To bylo hlavně v prvních fázích, kdy lékaři nevěděli, jak nemoc správně diagnostikovat, natož jakým způsobem ji léčit. Léčba po dlouhou dobu byla hygienicko-dietetická, což je v podstatě režim, kdy máte upravený jídelníček a musíte hodně odpočívat. To byl základ léčby až do poloviny 20. století, kdy se objevily první léky – antituberkulotika.

Kromě toho se zkoušelo všechno možné.

Nejčastěji různé chemické látky a kovy, které nemocným mnohdy hodně přitížily. Zvraceli, zvýšily se jim horečky, přidružila se jim k tomu další onemocnění. Samotný tuberkulin, který vynalezl Koch, měl původně sloužit jako lék, ale nakonec v praxi našel uplatnění jako diagnostický prostředek.

Tento lék Koch pravděpodobně dostatečně neotestoval a snažil se s ním jít hodně rychle ven. Výsledky byly negativní, tuberkulin často nemoc paradoxně urychlil a celá řada pacientů zemřela. To už tak ale bohužel s sebou asi výzkum přináší.

Rozvinula se i tuberkulofobie, strach z této nemoci. Jak se to projevovalo?

Lidé, k nimž se prostřednictvím osvětové činnosti dostaly důležité informace, měli samozřejmě strach – nejen z nemoci, ale i z nemocných, což se mohlo projevovat tím, že se jim vyhýbali a štítily se jich. Tuberkulózní byli vyhazováni ze zaměstnání, později byl zákon zakazující jejich práci mezi dětmi, v potravinářském průmyslu a podobně. Velmi často ale měli problém najít jiné zaměstnání a ocitali se na okraji společnosti. Druhý extrém byli lidé z nejhudších vrstev, kterých se nemoc nejvíce týkala. Oni jí absolutně nevěnovali pozornost.

Čím to bylo?

Mohlo to být tím, že se k nim nedostala osvěta, ale také tím, že rodiny sváděly boje o to, aby se vůbec uživily. Otec chodil do práce do poslední chvíle, kdy už se u něj projevovaly symptomy. Vyhledal pomoc lékaře až v poslední fázi, kdy už bylo pozdě.

Takže tím mohlo dojít k nákaze dalších lidí.

Ano. Továrny byly semeniště tuberkulózy. Obzvláště výroby tabáku. Navíc jak dělníci motali doutníky a olizovali si u toho prsty, hrozilo riziko dalšího šíření nemoci. Lékaři testovali, zda takovým způsobem vůbec může dojít k nákaze. Jejich názory se lišily. Byl to ale problém.

Mluvila jste o osvětě. Jak vypadala?

Měla ji pod palcem hlavně Masarykova liga proti tuberkulóze. Osvětová činnost se lišila podle toho, na koho se zaměřovala. Mohla být individuální nebo skupinová.

Existovala například osvětová činnost pro dělníky, přímo v továrnách je informovali, jak se mají na pracovišti chovat. Nejdůležitější byla osvětová činnost, která se orientovala na děti. Kojenecká úmrtnost byla šíleně vysoká, přes 90 procent dětí, které se v tomto věku nakazily, umřelo. Kouzelné byly divadelní hry pro děti, které psal lékař a choceňský rodák Karel Driml. Psal nejen o tuberkulóze, ale také o výživě, vzteklíně a neštovicích. Důležité je, že děti do těchto her i obsazoval, díky čemuž se naučily důležité aspekty osvěty. Počítal také s tím, že se rodiče budou chodit na své děti dívat, a osvěta se tak dostane i mezi ně.

Na děti stížené tuberkulózou jste se zaměřila podrobněji. Jaké tedy bylo dětství s touto nemocí?

Zabývala jsem se hlavně Hamzovou léčebnou. Je těžké vysledovat individuální prožívání nemoci. Pramenů je strašně málo. Od starších pacientů je zachována korespondence nebo nějaké psané vzpomínky, od dětí ale ne. Pokud se dítě narodilo do rodiny, kde někdo trpěl tuberkulózou, buď musel nemocný z rodiny odejít, nebo bylo odebráno dítě. Jestliže onemocněl otec, řešilo se to tím, že na nějakou dobu odešel. Pokud však byla nemocná matka, byl to mnohem větší problém, protože byla v intenzivnějším kontaktu s dítětem a hrozila nákaza při kojení. Nemocné děti byly většinou posílány do specializovaných sanatorií, kde musely mnohdy spoustu let nebo minimálně mnoho měsíců zůstat. Měly se tam naučit režimu, jenž musely dodržovat do konce života.

Muselo to pro ně být náročné, ne?

Bylo, musely odejít od rodiny. Četla jsem vzpomínky dospělých ze zahraničí, kteří se jako děti léčili v sanatoriu. Popisovali, že vůbec nechápali, co se děje, proč jsou najednou někde pryč, báli se, že se domů nikdy nevrátí. Mysleli si, že udělali něco špatně a rodina je trestá nebo se jich zbavuje. Ale to nemůžu zobecňovat.

Jak o nemoci informoval dobový tisk?

Toto téma teprve zpracovávám. Ale mohu říct, že Rudé právo využívalo tuberkulózu jako nemoc ne chudých a špatně živěných, podle nich to byla kapitalistická nemoc. Komunistům ji měl samozřejmě odstranit a postarat se o to, aby všichni byli zdraví. I z tuberkulózy lze udělat nástroj propagandy.

Věnovala jste se také případu básníka Jiřího Wolkerera.
Co zajímavého jste vysledovala?

Na Jiřím Wolkerovi je vidět, že to byla citlivá básnická duše. Zachovaly se básně z jeho pobytu v sanatoriu, není jich mnoho, ale jsou velmi intenzivní. Dokázal do pár veršů vtisknout to, co prožíval. Řadu z nich psal pod vlivem vysoké horečky. Obsáhla je korespondence, dopisoval si s rodinou i se svou přítelkyní Marií Koldovou a přáteli. Byl upřímný a hodně si stěžoval.

Na co nejvíce?

Trápila ho tam řada věcí. Léčil se v soukromém sanatoriu, což bylo hodně drahé. Dokonce o lékařích tvrdil, že vydělávají na zdraví nemocných. Také mu vadily maďarské ošetřovatelky. Velkou roli u něj hrálo to, že se mu strašně stýskalo po rodině. Jeho matka si toho byla velmi dobře vědoma a denně si s ním dopisovala. Nemoc si s ním krutě pohrála. Po pěti měsících léčby měl odjet domů. Tuberkulóza je však taková, že se pacient zdá být v pořádku, ale najednou se zničehonic zdravotní stav zhorší. Přesně to se mu stalo večer před odjezdem. Pak dostal zánět mozkových blan, ze kterého už se nedostal. Matka vzpomínala, že ji prosil, aby ho zabila, že už to nemůže vydržet. Než nastal tento stav, v korespondenci otevřeně popisoval, jak nezvládal ztrátu kontroly nad vlastním tělem. Nemohl si dojít na záchod, museli ho krmit a velmi často zvracet.
Právě vlastní nemohoucnost mu na nemoci vadila nejvíce.

Za svou práci jste získala Cenu Zdeňka Horského za rok 2017. Co pro vás toto ocenění znamená?

Samozřejmě si toho nesmírně vážím. Je to pro mě obrovská motivace, abych pracovala dál. Je to znamení, že svou práci dělám dobře a oslovuje odbornou veřejnost. Uděluje ji Společnost pro dějiny věd a techniky, kde mezi členy jsou významní historici dějin lékařství. Ukazuje mi to, že má smysl tuto práci dál rozvíjet, o což se snažím v dizertaci.

Zvítězila jste také ve Studentské soutěži Nakladatelství Academia, díky čemuž jste mohla svou diplomovou práci vydat v podobě knihy. Jaké to bylo, držet v ruce vlastní knížku?

Ani jedno ocenění jsem nečekala. Překvapilo mě, že toto téma může být tak lákavé. Když jsem poprvé dostala knížku do ruky, byla jsem velmi dojatá. Neubránila jsem se slzám. Je to věc, o které jsem snila, a v životě mě nenapadlo, že se to podaří tak brzo, knížka vyšla, když mi bylo 27 let, což ve vědě je asi dost neobvyklé. Jsem vděčná svému vedoucímu, který mě podporoval a snažil se mi dodat odvalu, abych se soutěži zúčastnila. Kdyby mi ji nedodal, asi bych ji sama v sobě nenašla. Také **univerzita** se o nás hezky stará a snaží se nás podporovat, abychom se profesně posouvali dál.

Kam se tedy chcete profesně posouvat dál?

Co nejdřív bych chtěla dokončit doktorát. Byla bych ráda, kdyby dizertace byla podobně úspěšná jako diplomová práce. Do budoucna bych chtěla zůstat v oboru, protože mě historie moc baví. Mám ráda i výuku, kterou jsem si na **univerzitě** mohla zkusit. Kdyby bylo místo v akademickém prostředí, byla bych hrozně ráda. Ale to je zatím ve hvězdách.

Foto popis|

Region| Východní Čechy

Publikováno| Chrudimský deník; Pardubický kraj; 03

Publikováno| Svitavský deník; Pardubický kraj; 03

Publikováno| Orlický deník; Pardubický kraj; 03

Publikováno| Pardubický deník; Pardubický kraj; 03

ID| b0cdc0e1-d542-46da-98ae-f9c2454bbfda

„I z tuberkulózy lze udělat nástroj propagandy“

21.1.2019 pardubicky.denik.cz str. 0 Moje Pardubicko

Lenka Štěpánková Univerzita Pardubice

Pardubice /ROZHOVOR/ - V období romantismu byla tuberkulóza považována za ideál krásy, později kvůli ní byli lidé vyhazováni ze zaměstnání. Nebezpečná nemoc zaujala Šárku C. Rábovou z **Univerzity Pardubice**. Ve svém bádání je doktorandka velmi úspěšná, za diplomovou práci s názvem *Kulturní reflexe tuberkulózy v českých zemích 1800–1945* získala prestižní ocenění.

"Na bakalářském stupni jste se věnovala ochraně hmotných památek. Jak jste se pak dostala k dějinám lékařství? Při přijetí na magisterské studium jsme museli předkládat projekt diplomové práce, ve kterém jsme představovali téma naší budoucí kvalifikační práce. Proto jsem se již během bakalářského studia rozhlížela po vhodném tématu. Navštěvovala jsem přednášky doktora Hanulíka, který pak byl vedoucím mé diplomové práce. Vedl kurz Dějiny lázní, kde jsem se poprvé blíže setkala s konceptem sociálních dějin lékařství. Velmi mě to zaujalo. Během konzultace jsme se dohodli, že právě tuberkulóza je v rámci české historiografie doposud nezpracované téma. Něco jsem si k tomu nastudovala v zahraniční literatuře, protože v české není vůbec nic, a téma se mi zalíbilo.

Čím to je, že historie tak rozšířené nemoci, jako je tuberkulóza, nebyla nikdy zpracována? Je to asi obecně tím, že dějiny lékařství jsou u nás v plenkách. Zatím jsou ucelenější práce, které sledují vývoj lékařství, ale už je méně prací, které by se věnovaly konkrétním problémům. Jsou zpracované pohlavní nemoci, morové epidemie, ale sama nevím, proč tuberkulóza nebyla doposud zpracována.

Je pravda, že v určité době byla tuberkulóza ideálem krásy? Určitě. V průběhu první poloviny 19. století to byla nemoc, kterou lékaři moc neznali. Považovali ji za dědičnou a mysleli si, že není nakažlivá. Od toho se odvíjel i jejich přístup, moc ji neřešili. Nevědělo se, čím je nemoc způsobená, což umožnilo celou řadu metafor a pozitivních konotací. V období romantismu v zahraniční literatuře tuberkulóza napadala krásné dívky, jejichž osudem bylo pomalé umírání. Dokonce se vyskytovaly případy, že se někteří lidé vědomě stylizovali do podoby tuberkulózních.

Máte nějaký konkrétní případ? Například malířka Marie Baškirceva, která žila v období romantické podoby nemoci, opravdu měla tuberkulózu. Ve svém deníku píše, jak se cítí být díky onemocnění krásnější, jak je oduševnělejší, což svědčí o pozitivním vnímání nemoci.

Kdy se pohled na nemoc změnil a stala se stigmatem? Změnil se po roce 1882, kdy Robert Koch zjistil, že je to nemoc silně infekční, která je způsobená bacilem. Napadala hlavně lidi z chudších vrstev, kteří žili v malých nevětraných bytech, vlastně ve špině. Díky tomu se změnila i podoba v literatuře. Už nebyl prostor pro pozitivní představy a romantické hrdinky.

Ve své práci píšete, že některé léčebné postupy měly devastující účinky. O co šlo? To bylo hlavně v prvních fázích, kdy lékaři nevěděli, jak nemoc správně diagnostikovat, natož jakým způsobem ji léčit. Léčba po dlouhou dobu byla hygienicko-dietická, což je v podstatě režim, kdy máte upravený jídelníček a musíte hodně odpočívat. To byl základ léčby až do poloviny 20. století, kdy se objevily první léky – antituberkulotika. Kromě toho se zkoušelo všechno možné. Nejčastěji různé chemické látky a kovy, které nemocným mnohdy hodně přitížily. Zvraceli, zvýšily se jim horečky, přidružila se jim k tomu další onemocnění. Samotný tuberkulin, který vynalezl Koch, měl původně sloužit jako lék, ale nakonec v praxi našel uplatnění jako diagnostický prostředek. Tento lék Koch pravděpodobně dostatečně neotestoval a snažil se s ním jít hodně rychle ven. Výsledky byly negativní, tuberkulin často nemoc paradoxně urychlil a celá řada pacientů zemřela. To už tak ale bohužel s sebou asi výzkum přináší.

Rozvinula se i tuberkulofobie, strach z této nemoci. Jak se to projevilo? Lidé, k nimž se prostřednictvím osvětové činnosti dostaly důležité informace, měli samozřejmě strach – nejen z nemoci, ale i z nemocných, což se mohlo projevovat tím, že se jim vyhýbali a štítily se jich. Tuberkulózní byli vyhazováni ze zaměstnání, později byl zákon zakazující jejich práci mezi dětmi, v potravinářském průmyslu a podobně. Velmi často ale měli problém najít jiné zaměstnání a ocitali se na okraji společnosti. Druhý extrém byli lidé z nejchudších vrstev, kterých se nemoc nejvíce týkala. Oni jí absolutně nevěnovali pozornost.

Čím to bylo? Mohlo to být tím, že se k nim nedostala osvěta, ale také tím, že rodiny sváděly boje o to, aby se vůbec užívaly. Otec chodil do práce do poslední chvíle, kdy už se u něj projevily symptomy. Vyhledal pomoc lékaře až v poslední fázi, kdy už bylo pozdě.

Takže tím mohlo dojít k nákaze dalších lidí. Ano. Továrny byly semeniště tuberkulózy. Obzvláště výroby tabáku. Navíc jak dělníci motali doutníky a olizovali si u toho prsty, hrozilo riziko dalšího šíření nemoci. Lékaři testovali, zda takovým způsobem vůbec může dojít k nákaze. Jejich názory se lišily. Byl to ale problém.

Mluvila jste o osvětě. Jak vypadala? Měla ji pod palcem hlavně Masarykova liga proti tuberkulóze. Osvětová činnost se lišila podle toho, na koho se zaměřovala. Mohla být individuální nebo skupinová. Existovala například osvětová činnost pro dělníky, přímo v továrnách je informovali, jak se mají na pracovišti chovat. Nejdůležitější byla osvětová činnost, která se orientovala na děti. Kojenecká úmrtnost byla šíleně vysoká, přes 90 procent dětí, které se v tomto věku nakazily, umřelo. Kouzelné byly divadelní hry pro děti, které psal lékař a choceňský rodák Karel Driml. Psal nejen o tuberkulóze, ale také o výživě, vzteklině a neštovicích. Důležité je, že děti do těchto her i obsazoval, díky čemuž se naučily důležité aspekty osvěty. Počítal také s tím, že se rodiče budou chodit na své děti dívat, a osvěta se tak dostane i mezi ně.

Na děti stížené tuberkulózou jste se zaměřila podrobněji. Jaké tedy bylo dětství s touto nemocí? Zabývala jsem se hlavně Hamzovou léčebnou. Je těžké vysledovat individuální prožívání nemoci. Pramenů je strašně málo. Od starších pacientů je zachována korespondence nebo nějaké psané vzpomínky, od dětí ale ne. Pokud se dítě narodilo do rodiny, kde někdo trpěl tuberkulózou, buď musel nemocný z rodiny odejít, nebo bylo odebráno dítě. Jestliže onemocněl otec, řešilo se to tím, že na nějakou dobu odešel. Pokud však byla nemocná matka, byl to mnohem větší problém, protože byla v intenzivnějším kontaktu s dítětem a hrozila nákaza při kojení. Nemocné děti byly většinou posílány do specializovaných sanatorií, kde musely mnohdy spoustu let nebo minimálně mnoho měsíců zůstat. Měly se tam naučit režimu, jenž musely dodržovat do konce života.

Muselo to pro ně být náročné, ne? Bylo, musely odejít od rodiny. Četla jsem vzpomínky dospělých ze zahraničí, kteří se jako děti léčili v sanatoriu. Popisovali, že vůbec nechápali, co se děje, proč jsou najednou někde pryč, báli se, že se domů nikdy nevrátí. Mysleli si, že udělali něco špatně a rodina je trestá nebo se jich zbavuje. Ale to nemůžu zobecňovat.

Jak o nemoci informoval dobový tisk? Toto téma teprve zpracovávám. Ale mohu říct, že Rudé právo využívalo tuberkulózu jako nemoc ne chudých a špatně živených, podle nich to byla kapitalistická nemoc. Komunismus jí měl samozřejmě odstranit a postarat se o to, aby všichni byli zdraví. I z tuberkulózy lze udělat nástroj propagandy.

Věnovala jste se také případu básníka Jiřího Wolkerera. Co zajímavého jste vysledovala? Na Jiřím Wolkerovi je vidět, že to byla citlivá básnická duše. Zachovaly se básně z jeho pobytu v sanatoriu, není jich mnoho, ale jsou velmi intenzivní. Dokázal do pár veršů vtisknout to, co prožíval. Řadu z nich psal pod vlivem vysoké horečky. Obsáhla je korespondence, dopisoval si s rodinou i se svou přítelkyní Marií Koldovou a přáteli. Byl upřímný a hodně si stěžoval.

Na co nejvíce? Trápila ho tam řada věcí. Léčil se v soukromém sanatoriu, což bylo hodně drahé. Dokonce o lékařích tvrdil, že vydělávají na zdraví nemocných. Také mu vadily maďarské ošetřovatelky. Velkou roli u něj hrálo to, že se mu strašně stýskalo po rodině. Jeho matka si toho byla velmi dobře vědoma a denně si s ním dopisovala. Nemoc si s ním krutě pohrála. Po pěti měsících léčby měl odjet domů. Tuberkulóza je však taková, že se pacient zdá být v pořádku, ale najednou se zničehonic zdravotní stav zhorší. Přesně to se mu stalo večer před odjezdem. Pak dostal zánět mozkových blan, ze kterého už se nedostal. Matka vzpomínala, že ji prosil, aby ho zabila, že už to nemůže vydržet. Než nastal tento stav, v korespondenci otevřeně popisoval, jak nezvládal ztrátu kontroly nad vlastním tělem. Nemohl si dojít na záchod, museli ho krmit a velmi často zvracel. Právě vlastní nemohoucnost mu na nemoci vadila nejvíce.

Za svou práci jste získala Cenu Zdeňka Horského za rok 2017. Co pro vás toto ocenění znamená? Samozřejmě si toho nesmírně vážím. Je to pro mě obrovská motivace, abych pracovala dál. Je to znamení, že svou práci dělám dobře a oslovuje odbornou veřejnost. Uděluje ji Společnost pro dějiny věd a techniky, kde mezi členy jsou významní historici dějin lékařství. Ukazuje mi to, že má smysl tuto práci dál rozvíjet, o což se snažím v dizertaci.

Zvítězila jste také ve Studentské soutěži Nakladatelství Academia, díky čemuž jste mohla svou diplomovou práci vydat v podobě knihy. Jaké to bylo, držet v ruce vlastní knížku? Ani jedno ocenění jsem nečekala. Překvapilo mě, že toto téma může být tak lákavé. Když jsem poprvé dostala knížku do ruky, byla jsem velmi dojatá. Neubránila jsem se slzám. Je to věc, o které jsem snila, a v životě mě nenapadlo, že se to podaří tak brzo, knížka vyšla, když mi bylo 27 let, což ve vědě je asi dost neobvyklé. Jsem vděčná svému vedoucímu, který mě podporoval a snažil se mi dodat odvalu, abych se soutěží zúčastnila. Kdyby mi ji nedodal, asi bych ji sama v sobě nenašla. Také **univerzita** se o nás hezky stará a snaží se nás podporovat, abychom se profesně posouvali dál.

Kam se tedy chcete profesně posouvat dál? Co nejdřív bych chtěla dokončit doktorát. Byla bych ráda, kdyby dizertace byla podobně úspěšná jako diplomová práce. Do budoucna bych chtěla zůstat v oboru, protože mě historie moc baví. Mám ráda i výuku, kterou jsem si na **univerzitě** mohla zkusit. Kdyby bylo místo v akademickém prostředí, byla bych hrozně ráda. Ale to je zatím ve hvězdách.

"

„I z tuberkulózy lze udělat nástroj propagandy“

30.1.2019 Pardubický týden str. 6 Rozhovor

LENKA ŠTĚPÁNKOVÁ Univerzita Pardubice

V období romantismu byla tuberkulóza považována za ideál krásy, později kvůli ní byli lidé vyhazováni ze zaměstnání.

Nebezpečná nemoc zaujala ŠÁRKU C. RÁBOVOU (na snímku) z **Univerzity Pardubice**. Ve svém bádání je doktorandka velmi úspěšná, za diplomovou práci s názvem Kulturní reflexe tuberkulózy v českých zemích 1800-1945 získala prestižní ocenění.

* Na bakalářském stupni jste se věnovala ochraně hmotných památek. Jak jste se pak dostala k dějinám lékařství?

Při přijetí na magisterské studium jsme museli předkládat projekt diplomové práce, ve kterém jsme představovali téma naší budoucí kvalifikační práce. Proto jsem se již během bakalářského studia rozhlížela po vhodném tématu. Navštěvovala jsem přednášky doktora Hanulíka, který pak byl vedoucím mé diplomové práce. Vedl kurz Dějiny lázní, kde jsem se poprvé blíže setkala s konceptem sociálních dějin lékařství. Velmi mě to zaujalo. Během konzultace jsme se dohodli, že právě tuberkulóza je v rámci české historiografie doposud nezpracované téma. Něco jsem si k tomu nastudovala v zahraniční literatuře, protože v české není vůbec nic, a téma se mi zalíbilo.

* Čím to je, že historie tak rozšířené nemoci, jako je tuberkulóza, nebyla nikdy zpracována?

Je to asi obecně tím, že dějiny lékařství jsou u nás v plenkách. Zatím jsou ucelenější práce, které sledují vývoj lékařství, ale už je méně prací, které by se věnovaly konkrétním problémům. Jsou zpracované pohlavní nemoci, morové epidemie, ale sama nevím, proč tuberkulóza nebyla doposud zpracována.

* Je pravda, že v určité době byla tuberkulóza ideálem krásy?

Určitě. V průběhu první poloviny 19. století to byla nemoc, kterou lékaři moc neznali. Považovali ji za dědičnou a mysleli si, že není nakažlivá. Od toho se odvíjel i jejich přístup, moc ji neřešili. Nevědělo se, čím je nemoc způsobená, což umožnilo celou řadu metafor a pozitivních konotací. V období romantismu v zahraniční literatuře tuberkulóza napadala krásné dívky, jejichž osudem bylo pomalé umírání. Dokonce se vyskytovaly případy, že se někteří lidé vědomě stylizovali do podoby tuberkulózních.

* Máte nějaký konkrétní případ?

Například malířka Marie Baškirceva, která žila v období romantické podoby nemoci, opravdu měla tuberkulózu. Ve svém deníku píše, jak se cítí být díky onemocnění krásnější, jak je oduševnělejší, což svědčí o pozitivním vnímání nemoci.

* Kdy se pohled na nemoc změnil a stala se stigmatem?

Změnil se po roce 1882, kdy Robert Koch zjistil, že je to nemoc silně infekční, která je způsobená bacilem. Napadala hlavně lidi z chudších vrstev, kteří žili v malých nevětraných bytech, vlastně ve špině. Díky tomu se změnila i podoba v literatuře. Už nebyl prostor pro pozitivní představy a romantické hrdinky.

* Ve své práci píšete, že některé léčebné postupy měly devastující účinky. O co šlo?

To bylo hlavně v prvních fázích, kdy lékaři nevěděli, jak nemoc správně diagnostikovat, natož jakým způsobem ji léčit. Léčba po dlouhou dobu byla hygienicko-dietická, což je v podstatě režim, kdy máte upravený jídelníček a musíte hodně odpočívat. To byl základ léčby až do poloviny 20. století,

kdy se objevily první léky antituberkulotika. Kromě toho se zkoušelo všechno možné. Nejčastěji různé chemické látky a kovy, které nemocným mnohdy hodně přitížily. Zvraceli, zvýšily se jim horečky, přidružila se jim k tomu další onemocnění. Samotný tuberkulin, který vynalezl Koch, měl původně sloužit jako lék, ale nakonec v praxi našel uplatnění jako diagnostický prostředek. Tento lék Koch pravděpodobně dostatečně neotestoval a snažil se s ním jít hodně rychle ven. Výsledky byly negativní, tuberkulin často nemoc paradoxně urychlil a celá řada pacientů zemřela. To už tak ale bohužel s sebou asi výzkum přináší.

* Rozvinula se i tuberkulofobie, strach z této nemoci. Jak se to projevovalo?

Lidé, k nimž se prostřednictvím osvětové činnosti dostaly důležité informace, měli samozřejmě strach nejen z nemoci, ale i z nemocných, což se mohlo projevat tím, že se jim vyhýbali a štítili se jich. Tuberkulózní byli vyhazováni ze zaměstnání, později byl zákon zakazující jejich práci mezi dětmi, v potravinářském průmyslu a podobně. Velmi často ale měli problém najít jiné zaměstnání a ocitali se na okraji společnosti. Druhý extrém byli lidé z nejchudších vrstev, kterých se nemoc nejvíce týkala. Oni jí absolutně nevěnovali pozornost.

* Čím to bylo?

Mohlo to být tím, že se k nim nedostala osvěta, ale také tím, že rodiny sváděly boje o to, aby se vůbec uživily. Otec chodil do práce do poslední chvíle, kdy už se u něj projevovaly symptomy. Vyhledal pomoc lékaře až v poslední fázi, kdy už bylo pozdě.

* Takže tím mohlo dojít k nákaze dalších lidí.

Ano. Továrny byly semeniště tuberkulózy. Obzvlášť výroby tabáku. Navíc jak dělníci motali doutníky a olizovali si u toho prsty, hrozilo riziko dalšího šíření nemoci. Lékaři testovali, zda takovým způsobem vůbec může dojít k nákaze. Jejich názory se lišily. Byl to ale problém.

* Mluvila jste o osvětě. Jak vypadala?

Měla ji pod palcem hlavně Masarykova liga proti tuberkulóze. Osvětová činnost se lišila podle toho, na koho se zaměřovala. Mohla být individuální nebo skupinová. Existovala například osvětová činnost pro dělníky, přímo v továrnách je informovali, jak se mají na pracovišti chovat. Nejdůležitější byla osvětová činnost, která se orientovala na děti. Kojenecká úmrtnost byla šíleně vysoká, přes 90 procent dětí, které se v tomto věku nakazily, umřelo. Kouzelné byly divadelní hry pro děti, které psal lékař a choceňský rodák Karel Driml. Psal nejen o tuberkulóze, ale také o výživě, vzteklině a neštovicích. Důležité je, že děti do těchto her i obsazoval, díky čemuž se naučily důležité aspekty osvěty. Počítal také s tím, že se rodiče budou chodit na své děti dívat, a osvěta se tak dostane i mezi ně.

* Na děti stížené tuberkulózou jste se zaměřila podrobněji. Jaké tedy bylo dětství s touto nemocí?

Zabývala jsem se hlavně Hamzovou léčebnou. Je těžké vysledovat individuální prožívání nemoci. Pramenů je strašně málo. Od starších pacientů je zachována korespondence nebo nějaké psané vzpomínky, od dětí ale ne. Pokud se dítě narodilo do rodiny, kde někdo trpěl tuberkulózou, buď musel nemocný z rodiny odejít, nebo bylo odebráno dítě. Jestliže onemocněl otec, řešilo se to tím, že na nějakou dobu odešel. Pokud však byla nemocná matka, byl to mnohem větší problém, protože byla v intenzivnějším kontaktu s dítětem a hrozila nákaza při kojení. Nemocné děti byly většinou posílány do specializovaných sanatorií, kde musely mnohdy spoustu let nebo minimálně mnoho měsíců zůstat. Měly se tam naučit režimu, jenž musely dodržovat do konce života.

* Muselo to pro ně být náročné?

Bylo, musely odejít od rodiny. Četla jsem vzpomínky dospělých ze zahraničí, kteří se jako děti léčili v sanatoriu. Popisovali, že vůbec nechápali, co se děje, proč jsou najednou někde pryč, báli se, že se domů nikdy nevrátí. Mysleli si, že udělali něco špatně a rodina je trestá nebo se jich zbavuje. Ale to nemůžu zobecňovat.

* Jak o nemoci informoval dobový tisk?

Toto téma teprve zpracovávám. Ale mohu říct, že Rudé právo využívalo tuberkulózu jako nemoc ne chudých a špatně živených, podle nich to byla kapitalistická nemoc. Komunismus ji měl samozřejmě odstranit a postarat se o to, aby všichni byli zdraví. I z tuberkulózy lze udělat nástroj propagandy.

* Věnovala jste se také případu básníka Jiřího Wolker. Co zajímavého jste vysledovala?

Na Jiřím Wolkerovi je vidět, že to byla citlivá básnická duše. Zachovaly se básně z jeho pobytu v sanatoriu, není jich mnoho, ale jsou velmi intenzivní. Dokázal do pár veršů vtisknout to, co prožíval. Řadu z nich psal pod vlivem vysoké horečky. Obsáhla je korespondence, dopisoval si s rodinou i se svou přítelkyní Marií Koldovou a přáteli. Byl upřímný a hodně si stěžoval.

* Na co nejvíce?

Trápila ho tam řada věcí. Léčil se v soukromém sanatoriu, což bylo hodně drahé. Dokonce o lékařích tvrdil, že vydělávají na zdraví nemocných. Také mu vadily maďarské ošetřovatelky. Velkou roli u něj hrálo to, že se mu strašně stýskalo po rodině. Jeho matka si toho byla velmi dobře vědoma a denně si s ním dopisovala. Nemoc si s ním krutě pohrála. Po pěti měsících léčby měl odjet domů. Tuberkulóza je však taková, že se pacient zdá být v pořádku, ale najednou se zničehonic zdravotní stav zhorší. Přesně to se mu stalo večer před odjezdem. Pak dostal zánět mozkových blan, ze kterého už se nedostal. Matka vzpomínala, že ji prosil, aby ho zabila, že už to nemůže vydržet. Než nastal tento stav, v korespondenci otevřeně popisoval, jak nezvládal ztrátu kontroly nad vlastním tělem. Nemohl si dojít na záchod, museli ho krmit a velmi často zvracel. Právě vlastní nemohoucnost mu na nemoci vadila nejvíce.

* Za svou práci jste získala Cenu Zdeňka Horského za rok 2017. Co pro vás toto ocenění znamená?

Samozřejmě si toho nesmírně vážím. Je to pro mě obrovská motivace, abych pracovala dál. Je to znamení, že svou práci dělám dobře a oslovuje odbornou veřejnost. Uděluje ji Společnost pro dějiny věd a techniky, kde mezi členy jsou významní historici dějin lékařství. Ukazuje mi to, že má smysl tuto práci dál rozvíjet, o což se snažím v dizertaci.

* Zvítězila jste i ve Studentské soutěži Nakladatelství Academia, díky čemuž jste mohla svou diplomovou práci vydat v podobě knihy. Jaké to bylo, držet v ruce vlastní knížku?

Ani jedno ocenění jsem nečekala. Překvapilo mě, že toto téma může být tak lákavé. Když jsem poprvé dostala knížku do ruky, byla jsem velmi dojatá. Neubránila jsem se slzám. Je to věc, o které jsem snila, a v životě mě nenapadlo, že se to podaří tak brzo, knížka vyšla, když mi bylo 27 let, což ve vědě je asi dost neobvyklé. Jsem vděčná svému vedoucímu, který mě podporoval a snažil se mi dodat odvalu, abych se soutěží zúčastnila. Kdyby mi ji nedodal, asi bych ji sama v sobě nenašla. Také **univerzita** se o nás hezky stará a snaží se nás podporovat, abychom se profesně posouvali dál.

* Kam se tedy chcete profesně posouvat dál?

Co nejdřív bych chtěla dokončit doktorát. Byla bych ráda, kdyby dizertace byla podobně úspěšná jako diplomová práce. Do budoucna bych chtěla zůstat v oboru, protože mě historie moc baví. Mám ráda i výuku, kterou jsem si na **univerzitě** mohla zkusit. Kdyby bylo místo v akademickém prostředí, byla bych hrozně ráda. Ale to je zatím ve hvězdách.

Tuberkulóza je nakažlivé infekční onemocnění staré jak lidstvo samo, proti kterému dlouho neexistovala účinná léčba. Onemocnění tuberkulózou podlehla řada známých českých i světových osobností, například spisovatel Franz Kafka, novinář Karel Havlíček Borovský nebo básník Jiří Wolker.

Foto popis]